

Upravljanje zaštitom u slučaju katastrofa : utjecaj ratnih iskustava na upravljanje zaštitom u slučaju katastrofa u hrvatskim knjižnicama

Krtalić, Maja; Hasenay, Damir; Kiš, Kristina

Source / Izvornik: **Vjesnik bibliotekara Hrvatske, 2013, 55, 103 - 118**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:606236>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-14**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

**UPRAVLJANJE ZAŠTITOM U SLUČAJU KATASTROFA :
UTJECAJ RATNIH ISKUSTAVA NA UPRAVLJANJE ZAŠTITOM
U SLUČAJU KATASTROFA U HRVATSKIM KNJIŽNICAMA**

DISASTER MANAGEMENT : THE INFLUENCE OF WAR EXPERIENCE
ON DISASTER MANAGEMENT IN CROATIAN LIBRARIES

Maja Krtalić

Odsjek za informacijske znanosti, Filozofski fakultet Osijek
mkrtalic@ffos.hr

Damir Hasenay

Odsjek za informacijske znanosti, Filozofski fakultet Osijek
dhasenay@ffos.hr

Kristina Kiš

Knjižnica Filozofskog fakulteta Osijek
kmitric@ffos.hr

UDK / UDC 025.85:355.4
Istraživanje / Research paper
Primljeno / Received: 4. 5. 2011.

Sažetak

Cilj je ovoga rada istražiti postojeće stanje i spremnost hrvatskih knjižnica za planiranje i upravljanje zaštitom u slučaju katastrofa. Knjižnične su zbirke danas izložene brojnim prijetnjama pri njihovoj dugoročnoj zaštiti i očuvanju. Neke prijetnje na knjižničnu građu utječu polako, čak i neprimjetno, ali neupitno, dok se druge pojavljuju naglo i neočekivano. Bez obzira na način na koji se prijetnje pojavljuju ili kako utječu na građu, knjižnice se suočavaju s izazovom da uvijek budu spremne sačuvati

i zaštititi svoje zbirke. Preduvjet za učinkovitost zaštite knjižničnih zbirki je dobra organizacija i upravljanje dostupnim sredstvima što omogućuje dugoročno planiranje i donošenje odluka koje se temelje na čvrstim dokazima. Važan dio općeg upravljanja zaštitom je upravljanje zaštitom u slučaju katastrofa. Ono obuhvaća sva pitanja upravljanja koja su neophodna za suočavanje s opasnostima koje prijete knjižničnim zgradama, zbirkama, službama i ljudskim životima. Ključno je pitanje koje je motiviralo istraživanje predstavljeno u radu, sljedeće: jesu li knjižnice koje su iskusile posljedice ratne katastrofe unaprijedile svoje upravljanje zaštitom u slučaju katastrofa? Rat je u Hrvatskoj od 1991. do 1995. godine uništio mnoge knjižnice i njihove zbirke. Hrvatska stručna literatura u 1990-ima ukazuje na nepripremljenost osoblja i nedostatak planiranja. Jesu li hrvatske knjižnice, dvadeset godina kasnije, bolje pripremljene?

Ključne riječi: zaštita, katastrofe, upravljanje zaštitom u slučaju katastrofa, knjižnice

Summary

The paper attempts to research the present state and readiness of Croatian libraries to plan and conduct safety activities in case of disaster. Library collections are facing many threats in planning long-term protection and preservation. Some of these threats have a slow but unavoidable impact on library materials, while others come suddenly and unexpectedly. No matter how the threats appear, or how they influence library materials, the libraries should always be ready to safeguard and preserve their collections. Regardless of what measures are taken to preserve collections, good organisation is the most important prerequisite for their efficiency. The key to achieving this goal lies in preservation management that enables long-term planning and argumentative decision-making. One of the aspects of preservation planning is disaster management. Disaster management encompasses all management issues necessary to deal with incidents that threaten library buildings, collections, services, and human lives. The key question that has motivated this work is how the libraries that had already faced the consequences of a disaster altered their preservation management practice. During the 1991-1995 war in Croatia many libraries and their collections were destroyed. The conclusions given in the Croatian professional literature of the 1990s were that the libraries had shown unpreparedness and lack of disaster management. Are Croatian libraries today, twenty years later, better prepared? The aim of this work is to investigate the present state of preservation management and disaster management policies and practices of Croatian libraries.

Keywords: preservation, preservation management, disaster management, libraries

1. Uvod

Upravljanje zaštitom u slučaju katastrofa sastavni je i vrlo bitan dio općeg upravljanja zaštitom građe. Upravljanje zaštitom može se definirati kao sustavna i planirana organizacija ljudskih aktivnosti i financijskih sredstava te potrebnih aktivnosti kako bi se osigurala trajnost i dostupnost građe, u skladu s poslanjem određene ustanove. Učinkovita je zaštita utemeljena na pretpostavci da je zaštita sastavni dio knjižničnog poslovanja, te kao takva, treba biti dio svih knjižničnih aktivnosti i odgovornost svega knjižničnog osoblja. Upravljanje zaštitom obuhvaća različite vidove poput strateškog i financijskog planiranja, primjene legislativnih mjera, obrazovanja i podizanja svijesti o pitanjima zaštite, prijenosa i primjene teorijskog znanja, operativnih vidova svakodnevnog rukovanja knjigama, tehničkih i materijalnih pitanja primjene metoda i tehnika zaštite te kulturoloških i društvenih vidova zaštite baštine. Može se reći da upravljanje zaštitom posebno dolazi do izražaja u slučajevima katastrofa. U stručnoj se literaturi ističe i definira nekoliko pojmova i koncepta ključnih za ovu problematiku:¹

- *Katastrofa* se u kontekstu knjižnične građe i usluga definira kao svaki iznenadni događaj koji prijeti sigurnosti ljudi i/ili oštećuje knjižničnu zgradu, zbirke ili usluge. Katastrofe uključuju prirodne katastrofe poput poplava, požara, potresa i uragana, ali i katastrofe izazvane djelovanjem čovjeka poput rata, oružanih sukoba i terorizma. Iako se zapravo radi o nizu međusobno uvjetovanih uzroka oštećenja, koji se najčešće manifestiraju u oštećenjima izazvanim vodom ili vatrom, njihove su posljedice za knjižničnu građu iznimno teške i obimne. Najčešće dolaze neočekivano, no to ne znači da knjižnice ne mogu biti do određene mjere spremne reagirati ili se nositi s posljedicama.
- *Upravljanje zaštitom u slučaju katastrofa* (engl. disaster management) predstavlja unaprijed planiranu organizaciju osoblja, sredstava i aktivnosti kako bi se predvidjeli mogući izvori katastrofa (u slučajevima gdje je to moguće predvidjeti) i pokušalo spriječiti da do njih dođe, te kako bi se moglo primjereno reagirati u određenim okolnostima te time osigurati učinkovitu zaštitu osoblja, zbirki i usluga. Uključuje više od

¹ Usp. Matthews, G. ; P. Eden. Disaster management in British libraries. Project report with guidelines for library managers. London : The British Library, 1996. Str. 4. Usp. i Disaster management for libraries and archives / ed. by G. Matthews and J. Feather. Aldershot : Ashgate, 2003.

- formuliranog i napisanog plana za slučaj katastrofe te se odnosi i na šira pitanja upravljanja kao što su financije, procjena rizika i poučavanje.
- *Plan mjera zaštite u slučaju katastrofa* (engl. disaster control plan) je jasan i koncizan dokument u kojem su navedene preventivne i pripremljene mjere kako bi se smanjio mogući rizik te dokument koji propisuje postupke reakcije i oporavka tijekom i nakon katastrofe.
 - *Faze u planiranju mjera zaštite* predstavljaju aktivnosti grupirane u pet faza, a to su procjena ugroženosti, preventivne mjere, mjere pripravnosti, spašavanje građe te saniranje posljedica.² Procjena ugroženosti obuhvaća utvrđivanje trenutnog stanja zgrade i zbirki, procjenu vanjskih i unutarnjih opasnosti te provjeru postojećih preventivnih mjera. Preventivne mjere poduzimaju se nakon što se dobije uvid u stupanj ugroženosti, kako bi se smanjila mogućnost da do katastrofe dođe. Mjere pripravnosti provode se kako bi ustanova bila spremna reagirati u slučaju da do katastrofe dođe. Odnose se na pripremu, pregledavanje i ažuriranje planova, utvrđivanje prioriteta i uvježbavanje osoblja. U fazi spašavanja potrebno je slijediti unaprijed određene postupke obavješćivanja i evakuiranja osoblja i građe. Reakcije se u ovoj fazi dijele na trenutne, poput dojave opasnosti, kratkoročne, poput onih koje poduzimaju konzervatori i osoblje tijekom katastrofe i dugoročne, poput onih koje utječu na saniranje posljedica. Saniranje posljedica odnosi se prije svega na određivanje prioriteta, savjetovanje s konzervatorima / restauratorima, primjenu metoda i tehnika zaštite građe te uređivanje zgrade nakon katastrofe.
 - *Uloge u planiranju i provedbi zaštite u slučaju katastrofa* bitan su dio upravljanja zaštitom. Više je uloga koje se dodjeljuju u slučaju opasnosti kao i odgovornosti koje uz njih idu. Dvije ključne uloge su “kontrolor u slučaju katastrofa” (engl. disaster controller) i “koordinator aktivnosti u slučaju katastrofa” (engl. disaster response coordinator). Te se uloge dodjeljuju obično osoblju s visokim odgovornostima i iskustvom. Kontrolor u slučaju katastrofa predstavlja upravu ustanove te odobrava financiranje te strategije i planove spašavanja, dok koordinator aktivnosti u slučaju katastrofa vodi tim za spašavanje, osigurava da se prioriteti

² Usp. IFLA-ina načela za skrb i rukovanje knjižničnom građom / sastavio i uredio Edward P. Adcock u suradnji s Marie-Theresom Varlamoff i Virgininom Kremp. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2003. Str. 20. Usp. i IFLA disaster preparedness and planning : a brief manual. IFLA, 2006 [citirano: 2011-05-03]. Dostupno na: <http://archive.ifla.org/VI/4/news/ipi6-en.pdf>

i planovi provode prema postojećem planu te upravlja informacijama potrebnim za traženje sredstava i osiguranja. Detaljno su razrađene i ostale potrebne uloge komunikacijskog upravitelja, glasnogovornika, specijalista za saniranje posljedica, voditelja tima za saniranje posljedica, dokumentatora, upravitelja zgrade, voditelja osoblja te dostavljača.³

Iako postoji dosta literature koja govori o upravljanju zaštitom u slučaju katastrofa,⁴ unatoč tomu i unatoč osviještenosti o ovoj problematici (što je često bilo, nažalost, posljedica iskustva), mnoge ustanove još uvijek nemaju razvijeno upravljanje zaštitom u slučaju katastrofa. S druge strane, današnje vrijeme pokazuje da se katastrofe događaju često i da dobra organizacija može znatno doprinijeti sigurnosti osoblja i korisnika te zaštititi zbirke. Dostupni su primjeri ustanova koje su pretrpjele katastrofe poput potresa, poplava, požara, uništenja u ratovima i terorističkim napadima, a izvješća o njihovim reakcijama i iskustvima dragocjena su drugim knjižnicama jer im omogućuju da unaprijede svoje planove i organizaciju zaštite. Pored organizacijskih pitanja, pozornost treba usmjeriti i na snažnu psihološku komponentu prisutnu u upravljanju zaštitom u slučaju katastrofa. Stoga je spremnost osoblja na primjerene reakcije i njihova sposobnost da se nose s kriznim stanjima nešto čemu treba pridati izrazitu pozornost.⁵

Poimanje katastrofe obično je usmjereno na razaranja nastala uslijed prirodnih pojava. No, u vremenu u kojem ovisimo o novim tehnologijama, moguće su i nove katastrofe. Promjene u energetske sustavima i prekid dotoka električne energije ugrožavaju tradicionalnu knjižničnu građu, ali još više digitalnu građu koja bez električne energije postaje nedostupna. Očigledno je da

³ Usp. Mansell, Heather. The disaster control plan. // Disaster management for libraries and archives / ed. by G. Matthews and J. Feather. Aldershot : Ashgate, 2003. Str. 18.

⁴ Usp. Matthews, Graham. Disaster management : controlling the plan. // Managing Information 1, 7/8(1994), 24-27.; Howell, A.; H. Mansell; M. Roubos-Bennett. Redefining disasters : a decade of counter-disaster planning. Sydney : Conservation Access, State Library of New South Wales, 1995.; Matthews, Graham; Paul Eden. Disaster management in British libraries. Project report with guidelines for library managers. London : The British Library, 1996.; Matthews, Graham; Eden, Paul. Disaster management training in libraries. // Library review 45, 1(1996), 30-38. ; Disaster management : power of collaboration. Tematski broj IFLA PAC International Preservation News 49, 2009 [citirano: 2011-05-03]. Dostupno na: <http://www.ifla.org/files/pac/ipn/49-december-2009.pdf>

⁵ Primjerice, M. Klasson piše o psihološkim vidovima upravljanja u slučaju katastrofa te donosi prikaz istraživanja reakcija osoblja i korisnika za vrijeme i nakon nekoliko katastrofa koje su zadesile knjižnice. Usp. Klasson, Maj. Psychological aspects of disaster management. // Disaster management for libraries and archives / ed. by G. Matthews and J. Feather. Aldershot : Ashgate, 2003. Str. 143-163.

budućnost može donijeti mnoge promjene i mnoge izazove. Izvori potrebni za zaštitu zbirke su ograničeni pa je preduvjet za zaštitu kulturne baštine upravo dobra organizacija osoblja i dostupnih i financijskih sredstava te infrastruktura.

2. Upravljanje zaštitom u slučaju katastrofa u hrvatskim knjižnicama

S obzirom da je kulturna baština usko vezana uz povijest, pamćenje i identitet određenog naroda, često je meta uništenja u ratovima i sukobima.⁶ Početkom 1990-ih, tijekom Domovinskog rata, brojne su knjižnične i arhivske zbirke pretrpjele mnoga izravna i neizravna ratna oštećenja. Izravna su oštećenja bila uzrokovana ratnim razaranja, bombardiranjima i pljačkama, zajedno s požarima i poplavama, a brojna je građa bila oštećena i zbog neizravnih posljedica poput neodgovarajuće evakuacije i kasnije pohrane u lošim uvjetima. Stručna se literatura druge polovice 1990-ih godina intenzivno bavi tim pitanjima i nastoji dijelom prikazati stanje kakvo je bilo, a dijelom identificirati prepreke uspješnoj zaštiti baštinskih zbirke u ratnim uvjetima.⁷

Cijeli je hrvatski knjižničarski sustav bio pogođen posljedicama rata: obustava nabave, nedovoljna financijska sredstva, smanjeni broj knjižničnog osoblja, nedovoljna znanja vezana uz informacijske tehnologije i podršku u knjižnicama te vrlo malo računalne opreme, prekinute informacijske službe, slaba komunikacija i koordinacija među knjižnicama, teški uvjeti rada, pad broja korisnika u područjima zahvaćenim ratom, a povećanje broja korisnika izbjeglica u područjima koja nisu zahvaćena ratom, gubitak knjiga zbog nevraćenih posudbi i slično.⁸ U tim uvjetima, zaštita i sigurnost temeljni su vidovi knjižničnog poslovanja na koje je trebalo obratiti pažnju. Za provođenje mjera zaštite kulturnih dobara tijekom Domovinskog rata od velike važnosti bile su Upute za zaštitu kulturnih dobara u vlasništvu vjerskih zajednica od ratnih razaranja koje je izdao Zavod za zaštitu spomenika kulture Ministarstva

⁶ Usp. Disaster and after : the practicalities of information service in times of war and other catastrophes / ed. by Paul Sturges and Diana Rosenberg. London : Taylor Graham, 1999.; Riedlmayer, A. Crimes of war, crimes of peace : destruction of libraries during and after the Balkan wars of the 1990s. // Library Trends 56, 1(2007), 107-132.

⁷ Usp. Vjesnik bibliotekara Hrvatske 35, 3/4(1992), 1-97. – tematski broj, Aparac-Gazivoda, T. ; D. Katalenac. Wounded libraries in Croatia. Zagreb : Croatian Library Association, 1993. ; Mušnjak, T. Neizravne ratne štete na pisanoj baštini nastale tijekom Domovinskog rata. // Arhivski vjesnik 42(1999), 255-287. ; Mušnjak, T. The protection of archival material in war conditions. // Arhivski vjesnik 37(1994), 79-86.

⁸ Usp. Petr, K. The Croatian experience 1991-1995. // Disaster management for libraries and archives / ed. by G. Matthews and J. Feather. Aldershot : Ashgate, 2003. Str. 169-190.

kulture 1991. godine, što znači da je na državnoj razini bio izrađen plan za zaštitu i spašavanje, ali u koji su bile uključene samo spomeničke knjižnice. Bez obzira na prethodne pripreme, neke su knjižnice bile učinkovite, a neke nisu, što dovodi do zaključka da je učinkovitost često bila više povezana sa slučajnim okolnostima ili osobnim sposobnostima osoblja da primjereno reagira u novonastalim okolnostima, nego što je rezultat unaprijed organiziranih i promišljenih reakcija. Upravo ovakve reakcije pokazuju važnost izrade sveobuhvatnoga nacionalnog plana zaštite i spašavanja kulturne baštine u slučaju katastrofa, čime bi se osigurala suradnja svih značajnih službi na lokalnoj, nacionalnoj i međunarodnoj razini i povećala učinkovitost djelovanja individualnih ustanova u kriznim stanjima.

Osvrćući se na ovo razdoblje, K. Petr Balog ističe “Na početku rata u Hrvatskoj nisu postojale jasne smjernice o tome što treba učiniti i kada. Evakuacija knjižnice mogla se činiti kao najbolje rješenje, ali je bilo mnogo problema povezanih s tim [...] uključujući i činjenicu da je to mogao biti pokazatelj manjka patriotizma. Stoga su knjižničari bili prepušteni sebi i svojim vlastitim procjenama.”⁹

U stručnoj literaturi objavljenoj nakon rata može se iščitati nekoliko ključnih problema u očuvanju knjižničnih zbirki tijekom rata:

- nejasan zakonski prioritet knjižnica i knjižničnih inventara u općem ratnom stanju;
- nepripremljenost i vjerovanje da se nedaće i katastrofe neće niti dogoditi;
- dvojbe pri donošenju odluka i nejasna mjerila selekcije – treba li evakuirati, kada, gdje, kako i što evakuirati?;
- nedostatak skloništa prikladnih za knjižničnu građu;
- smanjen broj osoblja;
- nedostatak osnovne opreme za zaštitu u knjižnicama;
- nedovoljno znanja i osviještenosti o uvjetima u kojima je knjižnična građa smještena nakon evakuacije;
- nedostatak preventivnih planova i planova za upravljanje u slučaju katastrofe koji su trebali biti doneseni u knjižnicama u vrijeme mira;
- neizvedivost planova zaštite u slučaju katastrofe zbog nedostatka osoblja ili loše odabranih mjesta za evakuaciju;

⁹ Isto. Str. 179.

- spora reakcija u smislu zaštite i obnove preostalih knjižničnih zbirki nakon što je rat završio.

Rane su 1990-e godine bile teško razdoblje za hrvatske knjižnice zbog ratnih razaranja, nakon čega su nastupile godine političke i ekonomske tranzicije koje su pred knjižnice postavile mnoge izazove. U poslijeratnim godinama, mnoge su uništene knjižnice primale pomoć od drugih knjižnica iz zemlje, pojedinaca i međunarodnih ustanova te su nakon nekog vremena počele ustaljeno djelovati.

Glavno je pitanje koje je potaklo ovo istraživanje, sljedeće: Je li proživljeno iskustvo unaprijedilo poslovanje knjižnica, posebno vidove poput upravljanja zaštitom u slučaju katastrofa, ali i upravljanja zaštitom općenito? Danas je zaštita knjižnične građe u Hrvatskoj nerazvijeno znanstveno i stručno područje koje odražava mnoge probleme na državnoj i institucionalnoj razini. Neki od glavnih problema su nedostatak nacionalne politike zaštite, nejasno definirane odgovornosti u provedbi zaštite baštine, nedostatak financijskog modela za zaštitu, nedostatak literature iz područja zaštite građe na hrvatskom jeziku te mali broj stručnih laboratorija za restauraciju pisane baštine. Nacionalna knjižnica koja bi kao središte hrvatskoga knjižničarskog sustava trebala upravljati i zaštitom pisane baštine na nacionalnoj razini, svoju ulogu ne uspijeva do kraja ispuniti kada se radi o zaštiti. Na institucionalnoj je razini glavni problem što se zaštita vidi kao tehničko pitanje i zadatak za konzervatore i restauratore, a ne i za knjižničare. Zaštita se često ne smatra dijelom općega knjižničnog poslovanja i upravljanja te se smatra financijski i vremenski zahtjevnim postupkom koji trebaju provoditi samo knjižnice koje posjeduju rijetku i staru građu. No unatoč tomu, obzirom da su knjižnice u Hrvatskoj prošle kroz ratno iskustvo, pretpostavlja se da je ono utjecalo na način knjižničnog poslovanja i upravljanja te da postoji veća svijest o upravljanju zaštitom u slučaju katastrofa.¹⁰

2.1. Cilj i svrha istraživanja

Cilj je istraživanja utvrditi zastupljenost upravljanja zaštitom u slučaju katastrofa u hrvatskim knjižnicama, uzimajući u obzir ranije iznesene osnovne pretpostavke. Budući da su hrvatske knjižnice iskusile, izravno ili neizravno,

¹⁰ Usp. i istraživanje protupožarne zaštite u hrvatskim knjižnicama. Holcer, Dunja. Protupožarna zaštita u hrvatskim narodnim knjižnicama : istraživanje stanja u hrvatskim županijskim matičnim knjižnicama i knjižnicama Sisačko-moslavačke županije. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 52, 1/4(2009), 220-236.

posljedice katastrofa uzrokovanih ratom u 1990-ima, glavne su pretpostavke da je to iskustvo utjecalo na njihov odnos prema zaštiti te da su od tada radile na unapređenju upravljanja zaštitom u slučaju katastrofa. Svrha je istraživanja saznati jesu li određena proživljena iskustva utjecala na sposobnosti suočavanja knjižnica s mogućim katastrofama i na osiguranje održivosti njihovih zbirki i službi.¹¹

2.2. Metodologija

Podaci su prikupljeni korištenjem upitnika kao instrumenta istraživanja. Uzorak je odabran tako da odražava zastupljenost svih vrsta knjižnica, s posebnim naglaskom na one knjižnice koje su proživjele posljedice katastrofa. Upitnik je ispunilo 39 ispitanika (knjižnica), od ciljanih 54 (72 posto). Planirani uzorak uključivao je 21 središnju narodnu i županijsku knjižnicu od kojih je 15 odgovorilo na upitnik (71 posto), 7 znanstvenih i specijalnih knjižnica od kojih je odgovorilo 6 (86 posto), 6 sveučilišnih knjižnica od kojih su odgovorile 2 (33 posto), 12 fakultetskih knjižnica od kojih je odgovorilo 10 (83 posto) i 10 školskih knjižnica od kojih je odgovorilo 6 (60 posto). 15 knjižnica, uključujući i nacionalnu, nije odgovorilo na upitnik. Upitnik je proveden u travnju 2010.

2.3. Rezultati i rasprava

Gledajući na cjelokupni broj odgovorenih upitnika, odaziv je dobar i omogućuje prikupljanje značajnih podataka za analizu u kontekstu Republike Hrvatske. Znakovita je i zabrinjavajuća činjenica da nacionalna i veći broj sveučilišnih knjižnica nisu odgovorile na upitnik niti nakon ponovljenih zamolbi.

Prvim se pitanjem željelo utvrditi imaju li knjižnice plan za upravljanje zaštitom u slučaju katastrofa i u kojem obliku (Slika 1). Rezultati pokazuju da

¹¹ Rezultati istraživanja predstavljeni su na IFLA-inoj godišnjoj konferenciji 2010. godine. Usp. Hasenay, Damir; Maja Krtalić. Disaster and after. What have Croatian libraries learned about preservation and disaster management after the war experience? // World Library and Information Congress, 76th IFLA General Conference and Assembly, 10-15 August 2010, Gothenburg, Sweden. Dostupno na: <http://www.ifla.org/files/hq/papers/ifla76/88-hasenay-en.pdf>

10 knjižnica (26 posto) nema plan za upravljanje zaštitom u slučaju katastrofe ni u kojem obliku te da osoblje u 3 knjižnice (8 posto) ne zna postoji li takav plan u ustanovi, što zajedno čini trećinu odgovora.

Slika 1 – Planiranje mjera zaštite u slučaju katastrofa

Samo 5 knjižnica (13 posto) ima službeni pisani dokument koji predstavlja mjere u slučaju katastrofe i 3 knjižnice (8 posto) imaju takav plan u neformalnom obliku. Nešto više knjižnica koje su dio ustanove, kao npr., školske ili fakultetske knjižnice, ima pisani službeni plan na institucionalnoj razini. U tom je slučaju sporno je li knjižnično osoblje upoznato s tim planom. Relativno mnogo knjižnica je odgovorilo da ima neformalne i nepisane mjere u slučaju katastrofe. To znači da plan postoji, ali da su s njim upoznati samo oni članovi osoblja koji su bili zainteresirani da saznaju nešto o tome. Ti podaci nisu zadovoljavajući jer Pravilnik o zaštiti knjižnične građe (članak 4), čija je primjena obvezna u zaštiti građe prema Zakonu o knjižnicama, propisuje da takvi planovi moraju biti izrađeni u svakoj knjižnici. No, zanimljivo je da su pojedine knjižnice istaknule da ih je istraživanje potaknulo na razmišljanje o važnosti pitanja vezanih uz upravljanje zaštitom u slučaju katastrofe, o njihovim zakonskim obvezama te su izrazili potrebu za pomoći pri izradi plana, odnosno mjera za upravljanje zaštitom u slučaju katastrofe.

Drugo se pitanje sastojalo od niza tvrdnji uz koje su ispitanici izražavali svoj stupanj slaganja. Mnogo je knjižnica (25 knjižnica – 64 posto) povezalo

upravljanje zaštitom u slučaju katastrofa s financijskim sredstvima te problemima koji se vežu uz njih. Složili su se da značajna količina financijskih sredstava treba biti uložena u zaštitu od katastrofa. Zanimljivo je primijetiti da bi većina knjižnica uložila financijska sredstva u zaštitu, a samo je pet knjižnica u prethodnom pitanju izjavilo da imaju vlastiti plan i da znaju gdje bi uložili ta sredstva. Također je zanimljivo da knjižnice koje imaju pisani plan zaštite u slučaju katastrofa, nisu izrazile potrebu za novim izvorima financijskih sredstava. Rješenje je vidljivo u poticanju knjižnica da stvore plan i jasno izraze svoje potrebe budući da je pisani plan preduvjet za razumno ulaganje sredstava. S druge strane, pozitivno je što su 23 knjižnice (59 posto) prepoznale potrebu za poučavanjem i pomoći. Treba napomenuti da je značajan broj knjižnica (18 knjižnica – 46 posto) izjavio da je njihovo osoblje upoznato s postupcima u slučaju katastrofa. To potvrđuje svijest i volju knjižničnog osoblja da bude spremno reagirati u slučaju katastrofa.

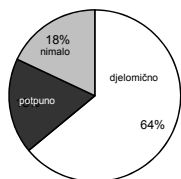
Svrha je trećeg pitanja prikupiti podatke o katastrofama koje su se dogodile knjižnicama u prošlosti. 14 je knjižnica (36 posto) iskusilo katastrofe koje su bile posljedice rata. Iz dodatnih je komentara vidljivo da je pojedinim knjižnicama ratno iskustvo ostavilo osjećaj bespomoćnosti koji se odrazio u neprepoznavanju potrebe za planiranjem zaštite u budućnosti. Također je zanimljiv podatak da je 14 knjižnica (36 posto) iskusilo vandalizam i pljačke. To pokazuje da je ljudski čimbenik prisutan u oba slučaja te je očito glavni uzrok prethodnih katastrofa i incidenata. Poplava je katastrofa koja se dogodila također u 14 knjižnica (36 posto), bilo kao prirodna katastrofa (u 9 knjižnica – 23 posto) ili katastrofa izazvana ljudskom greškom (u 5 knjižnica - 13 posto). Požar (koji nije izazvan ratnim razaranjima) dogodio se u vrlo malom broju knjižnica (2 knjižnice) i bio je izazvan ljudskom greškom. Prirodna se katastrofa dogodila u samo jednoj knjižnici i to je bio potres. Navedeni rezultati ukazuju na poznatu činjenicu da su katastrofe izazvane ljudskim čimbenikom česte i značajne i da ih treba pažljivo razmotriti kada se planiraju i provode mjere zaštite.

Četvrto je pitanje bilo usmjereno na moguće uzroke katastrofa. Rezultati pokazuju da se brojne knjižnice suočavaju sa stvarnim i mogućim prijetnjama zbog oštećenih zgrada i nedostatka dobre infrastrukture (10 knjižnica – 26 posto) te strahuju od poplava (17 knjižnica – 44 posto), požara (15 knjižnica – 38 posto) i pljački (12 knjižnica – 31 posto). Treba napomenuti da ovi podaci često nisu utemeljeni na procjeni rizika, nego na osobnoj procjeni, jer kultura upravljanja zaštitom u slučaju katastrofe nije dovoljno razvijena. Rezultati

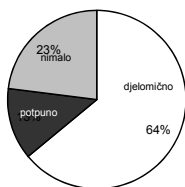
odražavaju potrebu za sustavnom procjenom rizika i za objektivnim prepoznavanjem mogućih prijetnji.

Peto je pitanje vezano uz događaje koje su knjižnice iskusile te se od njih tražilo da ocijene kako su ti događaji utjecali na pripravnost osoblja, financijska ulaganja u opremu i infrastrukturu te raspodjelu ukupnih financijskih sredstava za sprečavanje katastrofa (Slika 2).

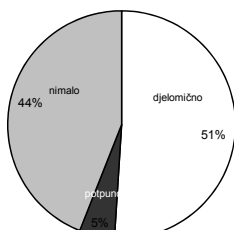
a) Pripravnost osoblja

b) Financijska ulaganja u opremu i infrastrukturu

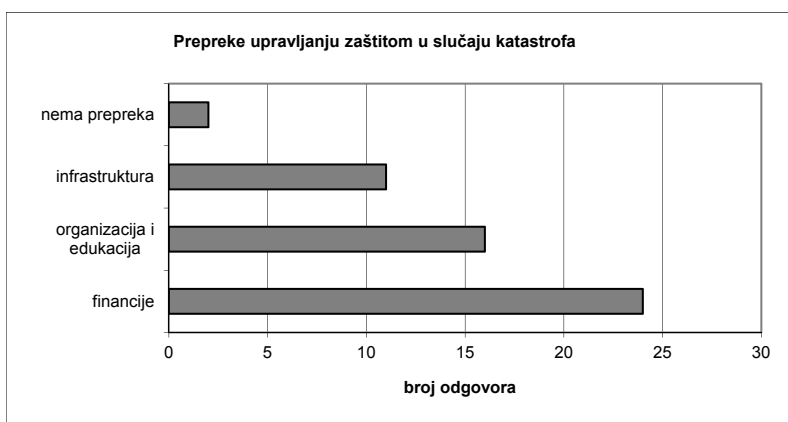
c) Raspodjela ukupnih financijskih izvora za prevenciju katastrofe

Slika 2 – Utjecaj prethodnih iskustava na spremnost osoblja i ulaganja u zaštitu

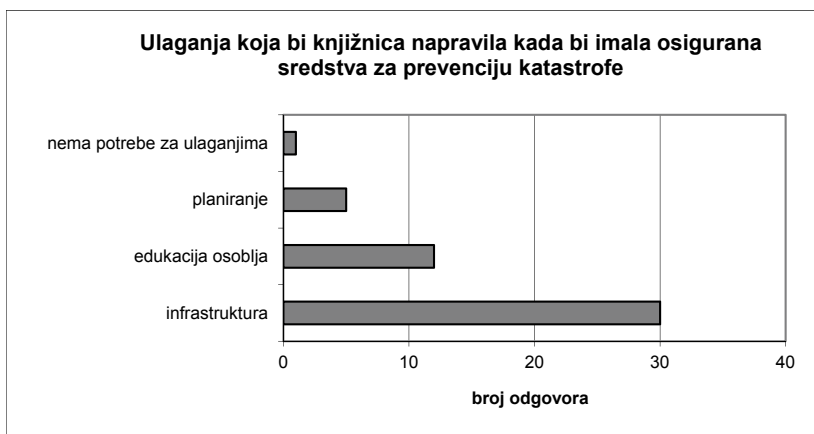
Većina je knjižnica odgovorila da su prošli događaji imali djelomičan utjecaj na spremnost osoblja i ulaganja u zaštitu (64 posto dijagrami a i b, 51 posto dijagram c). Samo je mali dio ispitanika odgovorio da prošli događaji nisu utjecali nimalo, ili su pak utjecali potpuno. Kada govorimo o pripravnosti osoblja (Slika 2 – dijagram a), 7 je knjižnica (18 posto) odgovorilo da prošli događaji nisu nimalo utjecali, dok je isti broj odgovorio da su utjecali potpuno. Za očekivati je da one knjižnice koje su prošle kroz ratna stradanja imaju pripravnije osoblje, ali to nije slučaj (samo 29 posto knjižnica ima pripravnije osoblje). Također, u 9 knjižnica (23 posto) prijašnje iskustvo nije utjecalo na financijska ulaganja u opremu i infrastrukturu (Slika 2 – dijagram b), dok je samo u 5 knjižnica (13 posto) imalo potpuni utjecaj. Zasigurno je najzanimljivija raspodjela ukupnih financijskih sredstava za zaštitu u slučaju katastrofe (Slika 2 – dijagram c). U 17 knjižnica (44 posto) prethodno iskustvo nije imalo utjecaj na raspodjelu ukupnih sredstava, dok su samo 2 knjižnice (5 posto) izjavile da je imalo potpuni utjecaj na njihovo poslovanje i raspodjelu financijskih sredstava. Iz toga je vidljivo da zaštita većinom nije prepoznata kao dio općeg knjižničnog poslovanja i upravljanja te su stoga i sredstva osigurana za zaštitu oskudna.

Šesto je pitanje s mogućnošću višestrukih odgovora bilo usmjereno na prepreke provedbi učinkovitih mjera zaštite u slučaju katastrofa (Slika 3). 24 su knjižnice (62 posto) izjavile da su financije glavna prepreka planiranju i provođenju učinkovitih mjera zaštite za slučaj katastrofa. 16 knjižnica (41 posto) vidi organizaciju i poučavanje kao glavnu prepreku, dok samo 11 knjižnica (28 posto) vidi infrastrukturu kao glavnu prepreku. Ti podaci odražavaju specifičan način razmišljanja o pitanjima zaštite i njene provedivosti.

Slika 3 – Prepreke upravljanju zaštitom u slučaju katastrofa

Zadnje je pitanje usmjereno na ulaganja koja bi knjižnica napravila kada bi imala osigurana sredstva za prevenciju katastrofe (Slika 4). Mnogo bi knjižnica (30 knjižnica – 77 posto) uložilo u infrastrukturu (popravlak zgrade i instalacija, opreme itd.). 12 bi knjižnica (31 posto) uložilo u poučavanje osoblja, dok bi samo 5 (13 posto) uložilo u planiranje. Planiranje je očito podcijenjeno, ali ulaganje u infrastrukturu označava stvarnu opasnost koju predstavljaju stare ili oštećene zgrade o kojima se govorilo u prethodnom pitanju. Samo je jedna knjižnica potpuno zadovoljna vlastitom pripravnošću za slučaj katastrofe i nema potrebu ulagati u dodatna poboljšanja. Međutim, ta je knjižnica bila potpuno uništena vatrom u ratu. To je dobar primjer osviještenosti koja bi trebala postojati i u drugim knjižnicama.

Slika 4 - Ulaganja koja bi knjižnica napravila kada bi imala osigurana sredstva za prevenciju katastrofe

Iz dodatnih se komentara iščitava da se knjižnice osjećaju prepuštene tome da se same nose s problemima u poslovanju. Jasno je izraženo mišljenje da njihovi osnivači te nacionalna stručna tijela trebaju dijeliti odgovornost i pokazati inicijativu za poboljšanje stanja kada je u pitanju zaštita zbirke, ali i općenito poslovanje knjižnice, te posebice poticati veću osviještenost, planiranje i poučavanje.

3. Zaključak

Hrvatske su knjižnice iskusile izravne i neizravne posljedice Domovinskog rata. Međutim, to negativno iskustvo u većini slučajeva nije značajno promijenilo njihovu praksu upravljanja zaštitom u slučaju katastrofa, kao ni upravljanja zaštitom općenito. To se može povezati s poimanjem zaštite kao tehničkog pitanja, postupka koji zahtijeva velika financijska ulaganja i dodatno vrijeme i posebne vještine osoblja, što nije uvijek slučaj. No, može se povezati i s psihološkim čimbenicima pri čemu su proživljena iskustva u nekim slučajevima ostavila osjećaj nemoći i nedostatak potrebe da osoblje bude spremno reagirati u slučajevima katastrofe. Rezultati istraživanja pokazuju da značajan broj knjižnica prepoznaje probleme koji nastaju zbog neodgovarajućih zgrada i nedostatka potrebne opreme, ali ne prepoznaje koristi učinkovitog upravljanja zaštitom u slučaju katastrofa. U skladu s time, prvi bi korak trebao biti podizanje svijesti i poučavanje o važnosti upravljanja zaštitom u slučaju katastrofa kao preduvjeta za učinkovitu, sveobuhvatnu i održivu zaštitu knjižničnih zbirki i službi. To je nužno budući da iskustva u samo nekoliko proteklih godina pokazuju povećani broj katastrofa (kako prirodnih, tako i onih nastalih razornim djelovanjem čovjeka) koje su zadesile brojne zemlje u svijetu te time postala vrlo aktualna tema u stručnoj literaturi. Upravo ova aktualna literatura i iskustva drugih ustanova u svijetu, ali i hrvatska iskustva iz Domovinskog rata pokazuju važnost izrade sveobuhvatnoga nacionalnog plana zaštite i spašavanja kulturne baštine. Važno je pri tome naglasiti i ulogu Međunarodnog odbora Plavog štita (International Committee of the Blue Shield) u zaštiti kulturne baštine u ratnim i izvanrednim stanjima te u tom smislu važnost osnivanja nacionalnih odbora Plavog štita. Današnje vrijeme donosi i nove moguće katastrofe, poput promjena u energetske sustavima i prekida dotoka električne energije, čime je ugrožen pristup brojnoj digitalnoj građi, ali i uvjeti čuvanja tradicionalne knjižnične građe. Očigledno je da budućnost može donijeti mnoge promjene, stoga pred knjižnicama stoji trajni izazov zaštite i očuvanja zbirki i usluga.

LITERATURA

Aparac-Gazivoda, T. ; D. Katalenac. Wounded libraries in Croatia. Zagreb : Croatian Library Association, 1993.

Disaster and after : the practicalities of information service in times of war and other catastrophes / ed by P. Sturges and D. Resenberg. London : Taylor Graham, 1999.

Disaster management for libraries and archives / ed. by G. Matthews and J. Feather. Aldershot : Ashgate, 2003.

Disaster management : power of collaboration. Tematski broj IFLA PAC International Preservation News 49, 2009 [citirano: 2011-05-03]. Dostupno na: <http://www.ifla.org/files/pac/ipn/49-december-2009.pdf>

Holcer, Dunja. Protupožarna zaštita u hrvatskim narodnim knjižnicama : istraživanje stanja u hrvatskim županijskim matičnim knjižnicama i knjižnicama Sisačko-moslavačke županije. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 52, 1/4(2009), 220-236.

IFLA disaster preparedness and planning : a brief manual. IFLA, 2006 [citirano: 2011-05-03]. Dostupno na: <http://archive.ifla.org/VI/4/news/ipi6-en.pdf>

IFLA-ina načela za skrb i rukovanje knjižničnom građom / sastavio i uredio Edward P. Adcock u suradnji s Marie-Theresom Varlamoff i Virginiom Kremp. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2003.

Klasson, Maj. Psychological aspects of disaster management. // Disaster management for libraries and archives / ed. by G. Matthews and J. Feather. Aldershot : Ashgate, 2003. Str. 143-163.

Mansell, H.; M. Roubos-Bennett. Redefining disasters : a decade of counter-disaster planning. Sydney : Conservation Access, State Library of New South Wales, 1995.

Mansell, Heather. The disaster control plan. // Disaster management for libraries and archives / ed. by G. Matthews and J. Feather. Aldershot : Ashgate, 2003. Str. 13-40.

Matthews, G. ; P. Eden. Disaster management in British libraries. Project report with guidelines for library managers. London : The British Library, 1996.

Matthews, Graham. Disaster management : controlling the plan. // Managing Information 1, 7/8 (1994), 24-27.

Matthews, Graham; Paul Eden. Disaster management training in libraries. // Library review 45, 1(1996), 30-38.

Mušnjak, T. Neizravne ratne štete na pisanoj baštini nastale tijekom Domovinskog rata. // Arhivski vjesnik 42(1999), 255-287.

Mušnjak, T. The protection of archival material in war conditions. // Arhivski vjesnik 37(1994), 79-86.

Petr, K. The Croatian experience 1991-1995. // Disaster management for libraries and archives / ed. by G. Matthews and J. Feather. Aldershot : Ashgate, 2003. Str. 169-190.

Riedlmayer, A. Crimes of war, crimes of peace : destruction of libraries during and after the Balkan wars of the 1990s. // Library Trends 56, 1(2007), 107-132.

Vjesnik bibliotekara Hrvatske 35, 3/4(1992), 1-97. – tematski broj